

УДК 342.3-048.44

О. І. Ісакова
кандидат філософських наук,
доцент кафедри суспільно-гуманітарних наук
Таврійського державного агротехнологічного університету

ЕКОЛОГІЧНА ПОЛІТИКА ЯК ФАКТОР ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАГАЛЬНОНАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Постановка проблеми. Проблема екологічної політики є однією з найбільш актуальних у сучасному світі. Від ефективності її здійснення безпосередньо залежить майбутнє конкретних країн і всього світу. Сучасний стан навколишнього середовища вимагає постійної уваги до проблеми екологічної безпеки та пошуку шляхів її вирішення. Актуальність визначається такими обставинами: відбувається ускладнення впливів суспільної діяльності на навколишнє середовище, і зростає обсяг завдань, пов'язаних із необхідністю її захисту та охорони; існує постійна необхідність оптимізації діяльності всіх інститутів політичної системи, покликаної забезпечити загальнонаціональну (в тому числі і екологічне) безпеку; потрібна зміна правил і принципів управління політичними і економічними процесами з урахуванням екологічних вимог; в офіційних колах, тобто серед тих, хто здійснює екологічну політику, немає ясного розуміння суті даної проблеми та її місця в системі загальнонаціональної безпеки держави [1, с. 45].

Аналіз останніх досліджень і публікацій з даної теми. Проблема екології і охорони навколишнього середовища приділяється велика увага. Існує безліч досліджень, які в тій або іншій мірі стосуються різних аспектів даної теми. Усю літературу логічно розділити на кілька груп.

Першу групу становлять дослідження, в яких сформульовані загальнофілософські, методологічні основи екологічної політики. Правильніше було б сказати, що в даних роботах піднімаються питання про взаємозв'язок суспільства та природи, біосфери і людини. Філософське осмислення сутності екологічного протиріччя знайшли відображення в багатьох працях вітчизняних і зарубіжних вчених. Тут можна відзначити праці В.І. Вернадського, А.А. Горелова, Л.К. Казакова, Б. Коммонера, В.А. Лося, Н.Н. Мойсеева, Н.Ф. Реймерса, А.Д. Урсула та інші. Взаємозв'язок соціального та екологічного розглядається в роботах В.Я. Ельмеева, В.Р. Овсяннікова, А.С. Мартинова [3, с. 55].

Другу групу досліджень складають роботи, в яких екологічна політика розглянута крізь призму права. Увагу дослідників цієї групи зосереджено на аналізі так званого «екологічного законодавства» норм права, пов'язаних з охороною навколишнього середовища та природокористування. Значний внесок у розвиток екологічного права внесли С.А. Боголюбов, М.Н. Бринчук, О.Л. Дубовик [4, с. 113].

Серйозний внесок у вивчення проблеми екологічних прав, механізмів реалізації норм екологічного права, а також реалізацією екологічних функцій держави внесли О.С. Колбасов, В.О. Петров, а також Т.В. Бурмістрова, М.І. Васильєва, Е.Н. Желваків, Л.О. Красавчикова та інші [5, с. 128].

До третьої групи досліджень можна віднести роботи, в тій чи іншій мірі присвячені екологічній безпеці. Це роботи Барановського С.А., Беркута В.П., Гирусова В.В. та ін. [6, с. 178].

Аналіз літератури показує, що екологічна політика, як фактор забезпечення загальнонаціональної безпеки, не стала об'єктом комплексного політологічного дослідження. Цілісне і всебічне вивчення зазначеної теми не проводилося. Незважаючи на велику кількість досліджень, присвячених екології, нові екологічні проблеми і соціально-політична ситуація, яка зараз відбувається, ставлять нові проблеми, які потребують якнайшвидшого політичного рішення.

Метою дослідження є проведення політологічного аналізу сучасної екологічної політики України в контексті забезпечення загальнонаціональної безпеки.

Дана мета, актуальність і недостатня розробленість теми в літературі визначили необхідність розв'язання таких конкретних завдань:

- 1) вказати місце екологічної політики в системі забезпечення загальнонаціональної безпеки і на цій підставі зробити висновок про значимість даної проблеми для країни в цілому;
- 2) провести аналіз екологічної обстановки в сучасній Україні на предмет виявлення проблем, що складають суть державної екологічної політики;
- 3) проаналізувати сучасну державну екологічну політику, виділивши в ній основні компоненти;
- 4) оцінити ефективність сучасної державної екологічної політики з метою забезпечення загальнонаціональної безпеки.

Об'єктом дослідження є загальнонаціональна безпека, включаючи такий її компонент, як екологічна безпека.

Предметом служить екологічна політика сучасної України як фактор забезпечення загальнонаціональної безпеки.

Виклад основного матеріалу. Екологічна політика займає важливе місце в системі забезпечення загальнонаціональної безпеки. Загальнонаціональна безпека це стан захищеності життєво важливих інтересів особистості, суспільства і держави від внутрішніх і зовнішніх загроз, особливе місце серед яких займають екологічні загрози: забруднення навколишнього середовища продуктами людської діяльності і виснаження природних ресурсів.

Наявність екологічних загроз дозволяє виділити в структурі національної безпеки такий вид безпеки, як екологічна безпека. Дане поняття можна визначити як стан захищеності середовища проживання людей від вичерпання природних ресурсів, знищення, забруднення та інших загроз, створюваних цілеспрямованою

(екологічні диверсії) та випадкової (техногенні катастрофи) діяльністю людини [7, с. 65].

Екологічна безпека займає важливе місце в системі загальнонаціональної безпеки. На екологічну безпеку впливають як зовнішньополітичні чинники (діяльність інших країн, війни між державами), так і внутрішньополітичні: стан економіки, відсутність контролю держави за станом очисних споруд, розвиненість системи охорони природи, екологічна культура населення та інші. Разом із тим екологічна безпека впливає на інші види безпеки, оскільки:

1) екологічні проблеми і кризи істотним чином впливають на стан господарства країни і суспільну стабільність;

2) нездатність органів влади швидко і ефективно вирішити екологічні проблеми зумовлює ставлення населення до політичної системи;

3) стан екології визначає здоров'я людей, тривалість їх життя і чисельність.

Екологічна політика України визначена «Основними напрямками державної політики в галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки», затвердженими Верховною Радою України в 1999 році. Цей документ передбачає довгострокову стратегію розв'язання екологічних проблем в Україні на національному, регіональному, місцевому рівнях та концепцію сталого розвитку України.

Головне завдання концепції сталого розвитку України – це забезпечення можливостей інтеграції екологічної політики в стратегію соціально-економічних реформ. Нагадаємо, що концепцію сталого екологічно безпечного розвитку прийняло світове співтовариство на конференції ООН із питань розвитку та охорони природного середовища (Ріо-де-Жанейро, 1992). Її основною метою є забезпечення збалансованого розв'язання соціально-екологічних проблем, збереження природного середовища та природно-ресурсного потенціалу в майбутньому. Сутність сталого розвитку полягає в задоволенні потреб сьогодення без обмеження інтересів майбутніх поколінь [8, с. 66].

Невідкладним завданням політики у сфері охорони навколишнього середовища є проведення інституційної реформи державної системи охорони довкілля та використання природних ресурсів; впровадження механізмів та інструментів екологічної політики, реалізація пріоритетних національних і державних програм із метою створення умов для сталого збалансованого розвитку держави; створення державної системи регулювання екологічної безпеки як неодмінної складової частини національної безпеки України.

Основна мета екологічної політики України – гарантування екологічної безпеки для життєдіяльності громадян України; впровадження належних матеріальних, процедурних, інститутів та інших необхідних заходів щодо її регулювання та встановлення організаційно-юридичних умов для реалізації і захисту права людини на безпечне для життя і здоров'я навколишнє середовище. До сучасних стратегічних пріоритетів сталого розвитку України в екологічній сфері належать: гарантування екологічної безпеки ядерних об'єктів і радіаційного захисту населення та довкілля, зведення до мінімуму негативного впливу наслідків аварії

на ЧАЕС; поліпшення екологічного стану річок України, зокрема басейну річки Дніпро та якості питної води; стабілізація та поліпшення екологічного стану в містах і промислових центрах Донецько-Придніпровського регіону; будівництво нових та реконструкція діючих потужностей комунальних очисних каналізаційних споруд; запобігання забрудненню Чорного та Азовського морів, поліпшення їх екологічного стану; формування збалансованої системи природокористування.

За Законом України «Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку» від 8 лютого 1995 р. № 40/95-ВР встановлюється пріоритет безпеки людини та навколишнього середовища від всіх видів діяльності у сфері використання ядерної енергії. Застосування ядерної енергії охоплює велика кількість і широкий спектр об'єктів, у тому числі ядерні установки, до яких відносяться: чотири діючі АЕС, де знаходяться в експлуатації 15 енергоблоків загальною потужністю понад 14 тис. МВт; дослідницькі ядерні реактори в науковому центрі «Інститут ядерних досліджень» НАН України; сховища відпрацьованого ядерного палива на Запорізьській і Чорнобильській АЕС [8, с. 35].

У даний час метою національної екологічної політики є стабілізація і поліпшення стану навколишнього природного середовища України шляхом інтеграції екологічної політики до соціально-економічного розвитку України для гарантування екологічно безпечного природного середовища для життя і здоров'я населення, впровадження екологічно збалансованої системи природокористування та збереження природних екосистем (Закон України «Про основні засади (стратегію) державної екологічної політики на період до 2020 року» від 21.12.2010 р. № 2818-VI) [9, с. 34].

Україна підписала всі міжнародні екологічні конвенції та угоди, була одним з ініціаторів підписання регіональних конвенцій: Бухарестської (Про охорону Чорного моря від забруднення, 1992) і Карпатської (Рамкова конвенція про охорону та сталий розвиток Карпат, 2003). До 2010 р. Україна як суб'єкт міжнародного права стала учасницею понад 40 багатосторонніх міжнародно-правових актів із питань охорони навколишнього середовища, забезпечення екологічної та радіаційної безпеки. Україна – одна з небагатьох європейських країн, де в основному законі країни, Конституції України, прийнятій в 1996 році, відображено право людини на безпечне для життя і здоров'я довкілля (стаття 50). Комплекс загальних питань, що регулюють охорону і раціональне використання природних ресурсів і об'єктів, відображено в законі України «Про охорону навколишнього природного середовища», прийнятому в 1991 р. Найважливішу роль в екологічному менеджменті підприємств відіграє закон України «Про екологічну експертизу», який закріпив обов'язковість проведення оцінки впливу на навколишнє середовище під час будівництва, експлуатації та реконструкції екологічно небезпечних об'єктів, а також закон «Про екологічний аудит», який визначив статус та процедури проведення власної екологічної політики підприємством, включаючи незалежні оцінки, рекомендації, сертифікацію та ін. [9, с. 65].

Головними екологічними проблемами України є забруднення навколишнього середовища продуктами людської діяльності і виснаження земельних, водних, мінеральних, лісових і біологічних ресурсів у результаті господарської та іншої діяльності.

Шкідливі викиди і забруднена питна вода створюють серйозну загрозу здоров'ю українців і, в першу чергу, дітей. Забруднення повітря породжує захворювання органів дихання, ендокринної системи, онкологічні проблеми. Недостатнє бюджетне фінансування водоохоронних заходів на більшості підприємств нашої країни та незадовільний стан комунальних водопроводів у деяких регіонах країни призводять до потрапляння в питну воду збудників кишкових інфекцій вірусу гепатиту А, ротавірусів.

Таким чином, забруднення атмосфери і гідросфери можуть мати серйозні наслідки для життя та здоров'я громадян країни, що дозволяє віднести ці проблеми до числа найнебезпечніших загроз національній безпеці України.

Крім забруднення навколишнього середовища, ще однією загрозою національній безпеці України є виснаження природних ресурсів у результаті господарської та іншої діяльності. Це проявляється в наступному:

1) значна частина земельних ресурсів України (насамперед сільськогосподарських угідь) схильні до ерозії, відрізняються підвищеною кислотністю і засоленістю. Зниження загального рівня культури землеробства і невиконання ґрунтозахисних природоохоронних заходів призвели до скорочення сільськогосподарських площ та зменшення врожаїв. Ряд ґрунтів у регіонах розвиненої добувної та обробної промисловості забруднені важкими металами, нафтопродуктами, радіонуклідами, хімічними і токсичними речовинами, а також захарашчені промисловим сміттям. Безсистемне, екстенсивне природокористування посилює антропогенне навантаження на ґрунт, що сприяє процесам деградації сільськогосподарських угідь і створює тим самим серйозну екологічну і економічну загрозу національній безпеці України;

2) відбувається зниження загального обсягу запасів мінеральної сировини та паливно-енергетичних ресурсів та зростання питомої ваги важковидобувних та некондиційних запасів вугілля. Заходи з консервації на стали нерентабельними родовищах часто не проводяться, що сприяє виникненню можливих осередків екологічної небезпеки в майбутньому;

3) лісові ресурси України скорочуються через широкомасштабних лісозаготівель, значно перевищують лісовий потенціал із-за частих лісових пожеж;

4) у результаті постійно зростаючого антропогенного впливу на навколишнє середовище і її надмірну експлуатацію сировинний потенціал біологічних ресурсів скорочується, а популяції багатьох видів рослин і тварин деградує або знаходяться під загрозою зникнення [10, с. 39].

Не ефективне використання ґрунтово-земельних, водних, мінеральних, лісових і біологічних ресурсів може призвести до серйозних екологічних проблем і тим самим порушити екологічну безпеку країни.

Найважливішим фактором, що робить вплив на екологічну безпеку країни, є також зовнішньополітичний. Дестабілізувати ситуацію в країні можуть викиди

шкідливих речовин та техногенні катастрофи в сусідніх з Україною країнах.

Висновки. У цілому в Україні складається непроста екологічна ситуація, яка потенційно загрожує цілим рядом проблем. Змінити ситуацію може тільки цілеспрямована, систематична діяльність із забезпечення екологічної (і тим самим національної) безпеки країни, екологічна політика. Її основою має стати усвідомлення того простого факту, що економічна діяльність, пов'язана з викидом відходів у природу і з активним споживанням природних ресурсів, не може тривати вічно і, в кінцевому рахунку, приречена на провал.

Державна екологічна політика України – це єдність і взаємозв'язок трьох компонентів: нормативно-правового (юридичні норми, що регламентують природоохоронні та ресурсозберігаючі заходи); інституційного (політичні інститути і організації, в обов'язок яких входить забезпечення на практиці екологічної безпеки держави) і функціонального (конкретні дії регіональних органів влади щодо охорони навколишнього середовища).

У зв'язку з особливою важливістю екологічних проблем очевидно, що центром прийняття рішень, спрямованих на поліпшення обстановки в країні, повинні стати державні органи. Тобто говорячи про екологічну політику України, слід мати на увазі державну екологічну політику. Сучасна державна екологічна політика носить суперечливий характер. У цілому заходи щодо забезпечення екологічної безпеки слід визнати потрібними, але явно недостатніми.

Екологічна політика як діяльність, спрямована на забезпечення екологічної безпеки, займає особливе місце серед компонентів національної безпеки країни. У силу того, що напруженість екологічної ситуації в Україні за останні роки суттєво не знизилася, екологічна політика продовжує залишатися актуальним напрямком політичної діяльності.

Література

1. Барановский В.А. Экологический атлас Украины / В.А. Барановский. – К. : Географика 2013. – 142 с.
2. Беркут В.П. Феномен экологического сознания: социально-философский анализ / В.П. Беркут. – К. : Основа 2012. – 213 с.
3. Вернадский В.И. Несколько слов о ноосфере / В.И. Вернадский. – М. : Педагогика-пресс 1999. – 167 с.
4. Гирусов М.В. Система общество – природа: проблемы социальной экологии / М.В. Гирусов. – К. : Либідь 2002. – 190 с.
5. Горелов А.А. Человек, гармония, природа / А.А. Горелов. – М. : Наука 2013. – 230 с.
6. Казаков Л.К. Антропологический фактор и проблема устойчивости природных комплексов и современные проблемы и методы географических исследований / Л.К. Казаков. – К. : Основа 2014. – 245 с.
7. Коммонер Б. Замыкающийся круг / Б. Коммонер. – М. : Гидрометеиздат 1999. – 167 с.
8. Лось В.А. Взаимоотношения общества и природы как глобально-региональной проблемы / В.А. Лось. – М. : Проспект, 2000. – 211 с.
9. Реймерс Н.Ф. Охрана природы и окружающей человека среды / Н.Ф. Реймерс. – К. : Освіта 2012. – 250 с.
10. Урсул Д.Д. Общественные аспекты экологической проблемы / Д.Д. Урсул. – М. : Наука, 2013. – 310 с.

Анотація

Ісакова О. І. Екологічна політика як фактор забезпечення загальнонаціональної безпеки. – Стаття.

У статті розглядається екологічна політика, яка займає важливе місце в системі забезпечення загальнонаціональної безпеки країни. Наявність екологічних загроз дозволяє виділити в структурі національної безпеки такий вид безпеки, як екологічна безпека. У даний час метою національної екологічної політики є стабілізація і поліпшення стану навколишнього природного середовища України шляхом інтеграції екологічної політики до соціально-економічного розвитку України для гарантування екологічно безпечного природного середовища для життя і здоров'я населення, впровадження екологічно збалансованої системи природокористування та збереження природних екосистем.

Ключові слова: екологія, екологічна політика, регіональна безпека, природне середовище, екологічна безпека, екосистема, природокористування, екологічні проблеми.

Аннотация

Исакова Е. И. Экологическая политика как фактор обеспечения общенациональной безопасности. – Статья.

В статье рассматривается экологическая политика, которая занимает важное место в системе обеспечения общенациональной безопасности страны. Наличие экологических угроз позволяет выделить в структуре национальной безопасности такой вид безопасности, как экологическая безопасность. В настоящее время, целью национальной экологической политики является стаби-

лизация и улучшение состояния окружающей природной среды Украины путем интеграции экологической политики в социально-экономическое развитие Украины для гарантирования экологически безопасной природной среды для жизни и здоровья населения, внедрения экологически сбалансированной системы природопользования и сохранения природных экосистем.

Ключевые слова: экология, экологическая политика, общенациональная безопасность, природная среда, экологическая безопасность, экосистема, природопользование, экологические проблемы.

Summary

Isakova O. I. Environmental policy as a factor of ensuring national security. – Article.

The article discusses environmental policy, which occupies an important place in the system of ensuring national security of the country. The presence of environmental threats allows to allocate in the structure of national security this type of security as environmental security. At the present time, the purpose of the national environmental policy is to stabilize and improve the state of environment of Ukraine through the integration of environmental policy into socio-economic development of Ukraine to guarantee ecologically safe natural environment for life and health of the population, introduction of ecologically balanced system of nature management and preservation of natural ecosystems.

Key words: ecology, environmental policy, national security, natural environment, environmental safety, ecosystem, environmental management, environmental problems.